

Kraków, 5 czerwca 2026 r.

Dr hab. Dorota Gierszewski, prof. UJ
Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filozoficzny
Instytut Pedagogiki
Zakład Pedagogiki Społecznej i Andragogiki

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Roberta Mentela pt. „Kryzys migracyjny w narracjach ukraińskich uchodźczyń wojennych”,

napisanej pod kierunkiem promotora dra hab. Artura Fabisia, prof. AWSB,
Dąbrowa Górnicza 2026, ss. 368.

Recenzowana rozprawa doktorska mgr. Roberta Mentela pt. *Kryzys migracyjny w narracjach ukraińskich uchodźczyń wojennych* podejmuje temat ważny społecznie i mieszczący się w obszarze zainteresowań współczesnej pedagogiki społecznej, andragogiki oraz badań nad biografiami. Autor koncentruje się w niej na doświadczeniach ukraińskich kobiet, które po wybuchu wojny znalazły się w sytuacji przymusowej migracji, próbując opisać ich przeżycia, strategie radzenia sobie, procesy uczenia się oraz sposoby nadawania znaczeń doświadczeniu uchodźstwa. Już na poziomie zamysłu badawczego należy dostrzec, że problematyka ta posiada istotny potencjał poznawczy, jak również aplikacyjny. Jednocześnie jednak tak zarysowany przedmiot badań stawia przed badaczem szczególnie wysokie wymagania metodologiczne, interpretacyjne i etyczne. Badanie doświadczeń granicznych, traumy i przymusowego przemieszczenia, wymaga szczególnej precyzji metodologicznej, dyscypliny interpretacyjnej oraz świadomości ograniczeń badawczych.

Rozprawa jest obszerna i świadczy o dużym nakładzie pracy włożonej w zebranie materiału, lekturę literatury przedmiotu oraz próbę osadzenia badanego zjawiska w szerokim tle teoretycznym. Nie ulega wątpliwości, że Autor dysponuje znaczną wrażliwością na ludzki wymiar badanego problemu, a także zaangażowaniem w temat. Jednocześnie można dostrzec obszary, które mogłyby zostać jeszcze dopracowane. Dotyczy to przede wszystkim relacji między deklarowaną orientacją metodologiczną a sposobem prowadzenia analizy, zakresu teoretycznego ujęcia problemu, a także przejścia od bogatego materiału opisowego do bardziej syntetycznej analizy. W mojej ocenie rozprawa posiada wyraźne walory poznawcze i badawcze, choć miejscami warto byłoby jeszcze silniej uporządkować relacje między materiałem empirycznym, przyjętymi kategoriami teoretycznymi a formułowanymi wnioskami. Poniżej przedstawiam szczegółową ocenę pracy według punktów.

I. Ocena wyboru tematu

Wybór tematu rozprawy należy uznać za uzasadniony i ważny zarówno z perspektywy nauk społecznych, jak i aktualnych wyzwań humanitarnych, edukacyjnych oraz integracyjnych. Kryzys migracyjny wywołany wojną w Ukrainie jest jednym z istotniejszych doświadczeń społecznych ostatnich lat w Europie Środkowo-Wschodniej. Próba jego uchwycenia poprzez narracje kobiet-uchodźczyń może prowadzić do odsłonięcia ważnych wymiarów biograficznych, emocjonalnych i edukacyjnych tego procesu. Z tego punktu widzenia temat pracy należy ocenić jako trafny, aktualny i znaczący poznawczo. Na uznanie zasługuje też fakt, że Autor nie ogranicza się do opisu samego zjawiska migracji, lecz stara się włączyć do analizy takie wątki, jak trauma, uczenie się w sytuacji granicznej, samotne macierzyństwo, funkcjonowanie dzieci czy procesy adaptacyjne. Tego rodzaju poszerzenie pola badawczego stworzyło szansę na wielowymiarowe ujęcie badanego problemu.

Już sam sposób konceptualizacji tematu skłania do kilku uwag. Autor podejmuje szeroki problem, sytuujący się na przecięciu kilku rozległych obszarów: migracji przymusowej, uchodźstwa wojennego, studiów nad traumą, pedagogiki międzykulturowej, andragogiki, biograficzności, teorii uczenia się dorosłych, a ponadto psychospołecznych aspektów macierzyństwa i funkcjonowania dzieci. Taki zakres mógłby być uzasadniony tylko wówczas, gdyby został podporządkowany bardzo wyraźnie sformułowanemu głównemu problemowi badawczemu i konsekwentnie realizowanej logice analitycznej. Tymczasem w pracy można odnieść wrażenie, że temat nie został dostatecznie zawężony, a granice problematyki badawczej pozostają częściowo nieostre. Raz w centrum znajduje się doświadczenie kryzysu migracyjnego, innym razem samotne macierzyństwo, następnie proces uczenia się, jeszcze gdzie indziej trauma, sytuacje graniczne lub integracja społeczna. Ta mnogość poziomów i perspektyw nie została wystarczająco uporządkowana. W efekcie zamiast problemu badawczego o precyzyjnie określonym rdzeniu otrzymujemy konstrukcję tematyczną, w której wiele wątków zostało zestawionych obok siebie, ale nie zawsze pozostają one w relacji logicznie koniecznej.

Warto również odnieść się do relacji między tytułem rozprawy a jej rzeczywistą zawartością. Tytuł sugeruje, że zasadniczym przedmiotem analizy jest „kryzys migracyjny” ujmowany w narracjach ukraińskich uchodźczyń wojennych. W toku lektury okazuje się jednak, że praca w znacznym stopniu przesuwając akcent z samego kryzysu migracyjnego

na zagadnienie uczenia się dorosłych, a następnie na rekonstrukcję indywidualnych historii oraz na próbę klasyfikacji doświadczeń według wyodrębnionych kategorii. Tym samym główny przedmiot analizy ulega rozszczepieniu. Nie jest do końca jasne, czy Autor bada kryzys migracyjny jako doświadczenie biograficzne, proces uczenia się w warunkach przymusowej migracji, czy może narracyjne sposoby organizowania doświadczenia uchodźstwa. Nie stanowi to błędu podważającego wartość całej rozprawy, ale jest to kwestia, którą warto ponownie przemyśleć, szczególnie w przypadku ewentualnego przygotowania pracy do publikacji.

Temat rozprawy jest bez wątpienia ważny i godny podjęcia, natomiast sposób jego sformułowania to kwestia wymagająca doprecyzowania. Na poziomie wyboru i ujęcia tematu ujawnia się podstawowe napięcie tej rozprawy, dotyczy ono ambicji ujęcia zjawiska w jego złożoności a potrzeby naukowej selekcji i metodologicznego zawężenia. Gdyby Autor planował opublikowanie pracy, warto byłoby rozważyć doprecyzowanie tytułu, tak aby trafniej oddawał jej rzeczywisty przedmiot i dominującą perspektywę analityczną. Uwagi te nie osłabiają zasadniczej wartości podjętego tematu, lecz wskazują obszary, które mogłyby zostać wyraźniej określone.

II. Ocena teorii i metod badawczych oraz wykorzystania bazy źródłowej

W warstwie teoretyczno-metodologicznej ujawniają się pewne słabości rozprawy. Autor konstruuje bardzo obszerną podstawę teoretyczną, sięgając do literatury z zakresu migracji, psychologii traumy, teorii sytuacji granicznych, rozwoju psychospołecznego, pedagogiki międzykulturowej, teorii uczenia się transformatywnego, biograficzności i teorii uczenia się z własnej biografii. Skala tego zaplecza może na pierwszy rzut oka sprawiać wrażenie szerokiego ujęcia problemu. Przy bliższym oglądzie rodzi jednak zasadnicze pytanie, czy nagromadzenie tak wielu porządków teoretycznych rzeczywiście służy wyjaśnieniu materiału empirycznego, czy raczej prowadzi do jego przeciążenia. W mojej ocenie bliższa prawdzie jest ta druga diagnoza. W pracy brakuje wyraźnego rozróżnienia między teoriami stanowiącymi właściwe ramy interpretacyjne a teoriami pełniącymi jedynie funkcję tła lub ilustracji. Mgr Robert Mentel zestawia liczne koncepcje, ale nie zawsze pokazuje, dlaczego właśnie te, a nie inne, są konieczne dla rozwiązania postawionego problemu badawczego.

Pewne wątpliwości budzi sposób uzasadnienia odwołania do konstruktywistycznej teorii ugruntowanej Kathy Charmaz. Samo korzystanie z rozbudowanego zaplecza teoretycznego nie pozostaje oczywiście sprzeczne z tym podejściem, które nie zakłada

epistemologicznej „pustki” badacza, lecz świadome i refleksyjne posługiwanie się wrażliwością teoretyczną. W przedstawionej dysertacji nie zostało jednak dostatecznie jasno pokazane, w jaki sposób wcześniejsze kategorie pojęciowe pozostawały w relacji do procesu kodowania i wyłaniania kategorii analitycznych z danych empirycznych. Nie wiadomo bowiem wystarczająco precyzyjnie, które kategorie zostały rzeczywiście wyprowadzone z materiału, a które pełniły funkcję ram interpretacyjnych przyjętych wcześniej.

Uwagi wymaga także kwestia doboru uczestniczek badań. Autor informuje, że przeprowadził wywiady z piętnastoma rozmówczyniami, jednak w części empirycznej w sposób pogłębiony przedstawia dziewięć „najbardziej wyrazistych” historii. Samo pojęcie „wyrazistości” nie zostało bliżej doprecyzowane. Nie jest w pełni jasne, według jakich kryteriów dokonano tego wyboru ani jakie znaczenie miały tu takie zmienne, jak różnorodność biograficzna, czas pobytu w Polsce, sytuacja rodzinna, status zawodowy, doświadczenia wojenne, poziom znajomości języka, stopień zakorzenienia w lokalnym środowisku czy relacja z badaczem. Warto byłoby pełniej uzasadnić strategię doboru przypadków, tak aby czytelnik mógł lepiej uchwycić, na jakiej podstawie właśnie te historie zostały uznane za szczególnie istotne dla analizy. W badaniach jakościowych nie chodzi oczywiście o reprezentatywność statystyczną, lecz o przejrzystość doboru i pokazanie, dlaczego określone przypadki zostały uznane za kluczowe z punktu widzenia postawionego problemu badawczego. Tego rodzaju doprecyzowanie wzmocniłoby metodologiczną przejrzystość pracy.

Opis procedury analizy danych mógłby zostać przedstawiony pełniej. Autor deklaruje stosowanie kodowania, wyłanianie kategorii i porządkowanie materiału zgodnie z logiką teorii ugruntowanej. Warto byłoby szerzej pokazać kolejne etapy analizy: sposób prowadzenia kodowania początkowego, przechodzenia do kodów bardziej syntetycznych, wyłaniania kategorii centralnych, stosowania porównań stałych między przypadkami oraz ustalania nasycenia teoretycznego. Przydatne byłoby także pełniejsze doprecyzowanie, w jaki sposób z materiału empirycznego wyłoniono trzy główne obszary analizy uczenia się ukraińskich uchodźczyń. Takie uzupełnienie wzmocniłoby metodologiczną przejrzystość pracy i ułatwiło odbiorcy śledzenie logiki postępowania badawczego.

Interesującym i wartościowym elementem pracy jest próba odczytania doświadczeń badanych kobiet w perspektywie uczenia się dorosłych. Autor pokazuje w ten sposób, że sytuacja przymusowej migracji może być rozpatrywana nie tylko jako doświadczenie kryzysowe, lecz także jako proces uruchamiający różne formy interpretowania rzeczywistości, reorganizacji codzienności i poszukiwania nowych sposobów radzenia sobie. Taka perspektywa wydaje się poznawczo obiecująca i dobrze wpisuje się w andragogiczny profil rozprawy.

Można jedynie odczuć pewien niedosyt pełniejszego doprecyzowania, w jakim zakresie wszystkie opisywane doświadczenia są ujmowane jako procesy uczenia się, a w jakim dotyczą szerszych mechanizmów adaptacyjnych i biograficznych. Warto byłoby przy tym zachować szczególną ostrożność w odnoszeniu materiału empirycznego do ram teoretycznych Mezirowa, Alheita czy Dubas, tak aby interpretacja możliwie najpełniej pozostawała zakorzeniona w logice samych narracji badanych kobiet.

Istotnym walorem rozprawy jest etyczna wrażliwość Autora na specyfikę badań prowadzonych wśród osób z doświadczeniem wojny, traumy i przymusowej migracji. Świadomość złożoności tej sytuacji badawczej oraz potrzeby szczególnej uważności w kontakcie z narracjami rozmówczyń stanowi cenny element metodologicznej samoświadomości pracy.

Jeśli chodzi o wykorzystanie bazy źródłowej, należy podkreślić, że Autor zgromadził obszerny i zróżnicowany zestaw literatury polskiej i zagranicznej, obejmujący publikacje z zakresu pedagogiki, psychologii, socjologii, badań migracyjnych oraz studiów nad traumą. Świadczy to o dużym nakładzie pracy włożonym w przygotowanie zaplecza teoretycznego rozprawy. Zebrana literatura stanowi mocną podstawę dla podejmowanych analiz, a jej pełniejsze wykorzystanie w bardziej problemowym dialogu z poszczególnymi stanowiskami mogłoby dodatkowo wzmocnić wywód. W niektórych miejscach warto szerzej zaakcentować rozbieżności interpretacyjne oraz powody, dla których określone koncepcje zostały uznane za szczególnie przydatne. Nie zmienia to jednak faktu, że baza źródłowa pracy jest szeroka, starannie dobrana i adekwatna do podjętej problematyki.

Należy stwierdzić, że warstwa teoretyczno-metodologiczna rozprawy świadczy o dużej ambicji badawczej Autora oraz wyraźnej wrażliwości na złożoność podejmowanej problematyki. Autor podejmuje próbę interdyscyplinarnego ujęcia doświadczeń ukraińskich uchodźczyń wojennych, łącząc perspektywę migracyjną, biograficzną i andragogiczną, co samo w sobie stanowi wartościowy walor pracy. Jednocześnie niektóre elementy tej warstwy mogłyby zostać jeszcze pełniej doprecyzowane, zwłaszcza w zakresie relacji między przyjętymi ramami teoretycznymi oraz sposobem uzasadnienia wyodrębnionych kategorii. Nie zmienia to jednak faktu, że część teoretyczno-metodologiczna tworzy istotne zaplecze dla całości pracy i dobrze pokazuje skalę intelektualnego wysiłku włożonego w jej przygotowanie.

III. Ocena konstrukcji pracy i zawartości merytorycznej

Rozprawa została zbudowana z rozmachem i obejmuje obszerną część teoretyczną, metodologiczną oraz empiryczną. Jej konstrukcja sprawia wrażenie przemyślanej w sensie formalnego porządku rozdziałów. Widoczna jest rozbudowana część teoretyczna, która tworzy bogate tło dla podjętej problematyki. Rozdziały poświęcone migracji, dzieciom, samotnemu macierzyństwu, traumie, sytuacjom granicznym i teoriom uczenia się pokazują skalę zagadnień, z którymi Autor próbuje się zmierzyć. Można jedynie odnieść wrażenie, że szeroka panorama tematyczna miejscami nieco osłabia relację między tłem teoretycznym a interpretacją zebranego materiału.

Pod względem merytorycznym praca wnosi bogaty i wielowątkowy materiał, który został starannie zebrany. Autor obszernie odwołuje się do literatury, przywołuje liczne wypowiedzi badanych kobiet i z dużą uważnością rekonstruuje ich indywidualne historie. Dzięki temu odbiorca otrzymuje szeroki obraz badanego zjawiska. Można jedynie odnieść wrażenie, że miejscami warstwa syntetyzująca i analityczna mogłaby zostać jeszcze silniej wyeksponowana, tak wydobyc teoretyczny potencjał zgromadzonego materiału.

Szczególniej uwagi wymaga rozdział poświęcony indywidualnym historiom rozmówczyń. Z jednej strony jest to fragment ważny, ponieważ przywraca badanym kobietom podmiotowość i nie redukuje ich doświadczeń do anonimowych kategorii. Z drugiej jednak strony rozdział ten rodzi pytanie o swoją funkcję w całej architekturze pracy. Nie jest jasno pokazane, czy prezentowane biografie mają służyć jako osobna warstwa rekonstrukcyjna, czy jako materiał przygotowujący do dalszej analizy kategorialnej, czy może jako ilustracja już wcześniej wypracowanych ustaleń. Brak jednoznacznego określenia tej funkcji sprawia, że rozdział ten, mimo bezspornych walorów pozostaje częściowo zawieszony między narracją a analizą. Dodatkowo wybór dziewięciu historii z piętnastu, bez pełnego uzasadnienia kryteriów, powoduje, że część ta może być odczytywana jako selekcja materiału według kryterium atrakcyjności narracyjnej, a niekoniecznie według zasady największej wartości analitycznej.

Na marginesie warto zaznaczyć, że przedstawiona rozprawa otwiera również interesujące perspektywy dla dalszych badań. Szczególnie inspirujące wydaje się pogłębienie problemu zróżnicowania doświadczeń uchodźczyń ze względu na ich pozycję społeczną, kapitał kulturowy, wcześniejsze doświadczenia migracyjne, miejsce pochodzenia, przebieg drogi uchodźczej czy stan zasobów rodzinnych. Ciekawym kierunkiem mogłoby być także

silniejsze włączenie perspektywy instytucjonalnej, tak aby jeszcze wyraźniej ukazać, w jaki sposób polityki publiczne, procedury, rozwiązania systemowe, lokalne instytucje i rynek pracy współkształtują możliwości uczenia się i adaptacji. Obiecująco poznawczo wydaje się również dalsze rozwinięcie problemu czasowości uchodźstwa, zwłaszcza napięcia między tymczasowością a próbami zakorzenienia, między zawieszeniem a koniecznością planowania przyszłości. Są to wątki, które mogłyby stać się wartościową osią kolejnych analiz.

W części końcowej pracy, gdzie Autor podejmuje próbę podsumowania wyników badań i refleksji teoretycznych, ujawnia się pewna trudność: relacja między wynikami a teorią pozostaje częściowo asymetryczna. Teoria jest obecna bardzo silnie, ale nie zawsze zostaje produktywnie przetworzona przez materiał empiryczny. Wnioski częściej potwierdzają wcześniejsze ustalenia teoretyczne, niż otwierają przestrzeń dla autorsko wypracowanych interpretacji. Miejscami można odnieść wrażenie, że materiał empiryczny mógłby wyraźniej stać się podstawą do dialogu z przyjętymi ramami teoretycznymi.

Ostatecznie należy stwierdzić, że konstrukcja pracy jest obszerna i pracochłonna. Autor zgromadził dużo materiału i pokazał szerokie tło badanego zjawiska, jednak nie wszystkie partie rozprawy są jednakowo konieczne, a niektóre z nich mogłyby zostać skrócone lub lepiej podporządkowane problemowi badawczemu. Byłoby to istotne w sytuacji, gdyby Autor planował opublikowanie pracy. Praca zawiera wartościowy i interesujący materiał, także wiele trafnych i ważnych intuicji interpretacyjnych, które świadczą o zaangażowaniu Autora, choć miejscami wymagają jeszcze pełniejszego uporządkowania w strukturze wyводу.

IV. Ocena formalna i uwagi szczegółowe do treści pracy

Od strony formalnej rozprawa została przygotowana starannie, lecz nie jest wolna od uchybień językowych. W niektórych fragmentach bardziej oszczędna kompozycja zdań mogłaby wzmocnić siłę argumentacji. Widać skłonność do rozbudowywania partii opisowych kosztem precyzji wyводу. Dotyczy to referowania literatury, jak i części interpretacyjnych. Niektóre fragmenty mogłyby zostać znacząco skrócone bez utraty sensu.

Warto byłoby zwrócić uwagę na potrzebę większej precyzji terminologicznej. W pracy pojawiają się pojęcia takie jak: uchodźczyni, migrantka przymusowa, imigrantka, osoba uchodźcza, kobieta z doświadczeniem wojny czy uchodźczyni wojenna, nie zawsze z dostatecznie wyraźnym rozróżnieniem ich statusu prawnego i społecznego. Podobna płynność dostrzegalna jest również w odniesieniu do kategorii kryzysu, traumy, adaptacji, akulturacji, integracji, uczenia się, transformacji czy strategii radzenia sobie. Ponieważ pojęcia

te są osadzone w odmiennych tradycjach badawczych i niosą ze sobą różne konsekwencje interpretacyjne, ich doprecyzowanie oraz bardziej konsekwentne stosowanie mogłoby ułatwić odbiorcy śledzenie głównej linii argumentacji. Nie jest to kwestia, która osłabia zasadniczą wartość rozprawy, lecz raczej obszar, którego pełniejsze dopracowanie mogłoby jeszcze wyraźniej uporządkować jej aparat pojęciowy.

W pracy dostrzegalne są pewne niejednolitości, dotyczące m.in. regularności w przywoływaniu źródeł lub oznaczania współautorów. Są to jednak kwestie o charakterze redakcyjnym, które przy tak obszernej rozprawie można jeszcze staranniej dopracować. Warto podkreślić, że praca jako całość świadczy o dużym nakładzie pracy i dbałości o stronę formalną, choć w niektóre elementy aparatu naukowego mogłyby zostać dopracowane.

Do ważniejszych uwag szczegółowych zaliczyłabym ponadto kilka kwestii. Po pierwsze, rozdziały teoretyczne wymagają uporządkowania wewnętrznego oraz wyraźniejszego wskazania, które elementy są kluczowe dla późniejszej analizy, a które mają jedynie znaczenie kontekstowe. Warto byłoby mocniej ujawnić, jak wyglądał język wywiadów, czy występowały tłumaczenia lub mediacja językowa oraz jaki wpływ mogło to mieć na ostateczny kształt danych. Ogólnie rzecz ujmując, formalna strona pracy nie przesłania jej wyraźnych walorów. Rozprawa, jeśli będzie publikowana, wymagałaby jeszcze redakcji językowej, skrócenia niektórych partii, doprecyzowania pojęć oraz większej konsekwencji w stosowanym aparacie naukowym.

V. Konkluzja

Przedłożona rozprawa doktorska podejmuje temat ważny i niewątpliwie godny naukowego opracowania. Autor wykazał się zaangażowaniem, znacznym nakładem pracy i uważnością wobec doświadczeń badanych kobiet. Praca zawiera obszerny materiał empiryczny, ujawnia orientację w literaturze przedmiotu i podejmuje próbę połączenia perspektywy migracyjnej, biograficznej i andragogicznej. Są to realne atuty tej rozprawy i choć niektóre elementy dysertacji można byłoby jeszcze udoskonalić, nie osłabia to jej ogólnej wartości poznawczej i badawczej. Mimo wskazanych mankamentów uważam, że rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. W mojej ocenie w obecnym kształcie rozprawa Mgr. Roberta Mentela pt. „Kryzys migracyjny w narracjach ukraińskich uchodźczyń wojennych” spełnia wymogi formalne oraz ustawowe stawiane pracom doktorskim.

W związku z tym opiniuję ją pozytywnie i wnioskuję o przyjęcie pracy i dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

Rozprawa spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023 r, poz. 742). Odnosi się to zarówno do ogólnej wiedzy teoretycznej Doktoranta, umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej oraz oryginalnego rozwiązania problemu naukowego.

Kraków, 5.06.2026

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'D. Gierowski'.